

Újabb adatok kőszegi evangélikus Wechelius¹ nyomda működéséről (1651–1671)

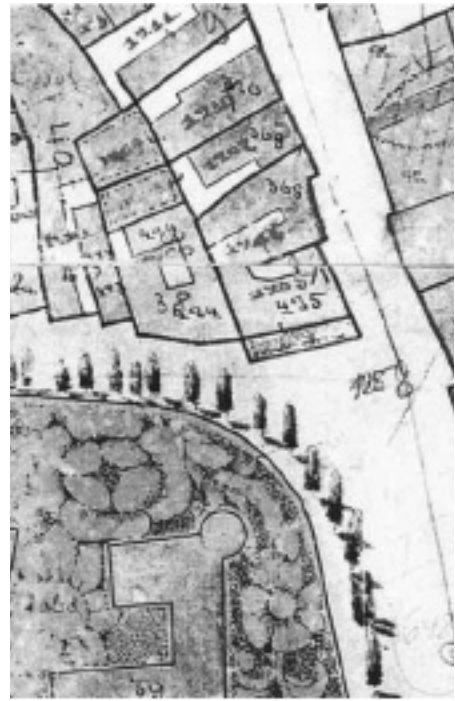
A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület történetének jelentős fejezete kapcsolható Kőszeghez, azon belül a mai Várkörön (korábban Graben) található zsinagóga telkéhez. Itt működött ugyanis a kerület nyomdája 1663 és 1671 között.

A műhelyre és tulajdonosára Chernel Kálmán² 1877-ben megjelent monográfiájának első részében hívta fel a figyelmet.³ Részletesebben foglalkozott a történetével Sztripszky Hiador⁴ 1937-ben, aki Chernel Kálmánnal ellentétben nem csak egy, hanem több jegyzőkönyvi adatot jelenített meg, sőt közben előkerült kőszegi nyomtatványokról is beszámolt.⁵ V. Ecsedy Judit 1979-ben megjelent alapos munkájában tisztázta a nyomda előéletét, pontosítva a Wechelius család korábbi könyvkészítő tevékenységét és kapcsolatait.⁶ A Kőszegen mintegy két évtizede folyó műemlékvédelmi topográfiai kutatások egyik hozadékaként sikerült pontosítani a műhely helyét,⁷ illetve újabb adatokkal gyarapítani a történetét, főleg az alapító tulajdonos halála utáni időszakról.

A MAGYARORSZÁGI WECHELIUS (WECHEL) CSALÁD NYOMDÁI

Család magyarországi ágáról kell beszélünk, ugyanis a Párizsból menekült hugenotta eredetű (református felekezetű) könyvnyomtató családnak más tagjai Németországban működtek, sőt oldalágon Bécsben is volt üzleti érdekeltségük.⁸

A történet hazai érdekessége, hogy a Kőszegen az evangélikus egyház munkáját segítő nyomda korábban a református felekezet kiadványait készítette, sőt története egészen 1615-ig, a református Batthyány Ferencig és Németújvárig (ma: Güssing, Ausztria) vezethető vissza.⁹ Az említett évben alapított nyomda 1624 körül költözött át Pápára, a református egyházmegye központjába. Ebben az időszakban, pontosabban 1626-ban került kapcsolatba Wechelius János Zsigmond a Batthyány családdal, illetve a nyomdával, amikor szóba került annak Németújvárra való visszaköltöztetése.¹⁰ Batthyány Ádám katolikus felekezetre térése (1632) után a főúri család visszakövetelte a felszerelést, 1634-ben a betűk használaton kívül heverték a németújvári várban.¹¹ Az eszközök felett özvegy Batthyány Ferencné Lobkovitz–Poppel Éva rendelkezett, így kerülhetett az újra protestáns használatba. A már ismert betűkkel 1637-ben jelent meg újabb kiadvány, egy a következő évre szóló kalendárium. A kiadás helye: Tejfalu (ma: Mliečno, Szlovákia). A Somorjához (ma: Šamorín, Szlovákia) közeli település (Tejfalu ma ennek a városnak része) és környéke a katolikus Pálffy család birtokában volt, ám a lakosság nagyobb része az evangélikus, de főleg a refor-

mátus felekezethez tartozott. A fennmaradt négy kiadvány (kalendárium) közül az első a földesúrnak, Pálffy István pozsonyi főkapitánynak ajánlotta a kiadó.¹²

A következő állomás az említett szomszédos Somorja városa, ahol már a korábbi tulajdonos fiának, Wechelius Andrásnak neve alatt kerültek ki a sajtó alól újabb kötetek. Közöttük két fontos református egyháztörténeti munka,¹³ amely nem véletlen, hiszen Somorja volt névadója az akkor ott működő Samorjai Református Egyházkerületnek (más néven Csallóköz-Mátyusföldi Református Egyházkerület) valamint a Samorjai Református Egyházmegyének.¹⁴

Csupán ebből az egy évből maradtak fenn kiadványok, 1651-ben már Kőszegen tűnik fel a nyomtató mester.

WECHELIUS ANDRÁS KŐSZEGEN (1651-1664?)

A költözésnek pontos okát nem ismerjük. A korábbi szakirodalom a nyomdász házasságkötéséhez kapcsolta a lakhelyváltást, hiszen 1651 januárjában a „Typographus” oltárhoz vezette a Csákvárról Kőszegre származott Szabó János özvegyét, Füstös Orsikát.¹⁵ Ám nem lehetetlen, hogy a „felekezeti” szabad levegő egyre inkább fogyott Somorján, hiszen 1652-ben gr. Pálffy Pál nádor utasítására a protestánsoknak minden közösségi vagyontárgyukat át kellett adni a katolikusoknak.¹⁶ Ezt a feltételezést erősíti, hogy talán az egész család követte a családfőt, hiszen Ferenc öccse éveken keresztül vele együtt dolgozott a műhelyben,¹⁷ Zsuzsanna nevű nőrokonát pedig a kőszegi Rácz Mihály feleségként jegyezték fel.¹⁸ Kőszegre érkezésének okai közé tartozhat az is, hogy Nádasdy Ferenc katolizálása után az elűzött csepregi evangélikus nyomda után a környéken nem működött könyvnyomtató műhely.

A városi jegyzőkönyvben rögzítették első közéleti megjelenését: 1651. november 7-én, amikor Wechelius legújabb munkájából, az 1652. évi kalendáriumból 12 darabot ajándékozott a tanács tagjainak, akik ezt 12 forintnyi támogatással honorálták.¹⁹

Helyi működéséről elég kevés adattal rendelkezünk, a könyvkötéssel is foglalkozó mester életében 1653-ban állhatott be jelentősebb változás, amikor új, a Sopron-Vasvármegyei Egyházkerület által fenntartott középiskola épült Kőszegen. Ennek működéséhez feltehetően szükségeltettek nyomtatott termékek, illetve könyvek bekötésére is nagyobb igény mutatkozhatott.

Mint láttuk házasságot kötött, áttért az evangélikus felekezetre,²⁰ letelepedett, mesterséget is üzött, mégis elég későn, csak 1657-ben kért és kapott polgárjogot.²¹ Érdekes közjáték az életében, amikor 1662-ben orgazdasággal vádolva tömlöcbe zárták. Kádas János polgártársa szerint elszökött kereskedőinasától tőle ellopott holmit vett át Rácz Mihállyal (feltehetően sógorával) és Mogyoróssy János lakatgyártóval együtt. Három kihallgatott plaigrabi (ma: Ólmod) lakos vallomása alapján augusztus 18-án Wecheliust és Mogyoróssyt börtönbe küldték, amíg tényleges törvényi eljárás alá nem kerülnek, azaz bíróság, vagyis a városi tanács nem dönt az ügyükben.²² Szokatlanul hosszú eljárás következett, ami azt jelentette, hogy a nyomdász hosszú hetekre elveszítette szabadságát. Megpróbált ebből menekülni és kérte a tanácstól kezesség melletti kiengedését. A kor érdekes, mára szokatlan jogi eljárása alapján

azonban ezt a szenátorok nem teheték meg, mivel fogalmazásuk szerint Kádas János foglya, csak ő dönthet sorsáról.²³ Nem ismertetjük a teljes történetet, a lényeg az, hogy pontosan nem tudni mikor, de kikerült a tömlöcből. Feltesszük, hogy erre az október 2-án tartott tárgyalás után került sor, amikor a szenátorok megállapították, hogy nem egyértelműen vonatkoztathatók a tanúvallomások a keresett kereskedőlegényre, így a vádat nem tekintették elég megalapozottnak.²⁴

A családban nem ő az egyetlen, aki tömlöcbe vagy annak közelébe került, hiszen raboskodó öccsének következő év januárjában 2 ft alamizsnát szavaztak meg a tanácsosok, hogy élelmiszer ellátását biztosítani tudja,²⁵ feleségét pedig szolgálójának kényszeri kiházásítása kapcsán latorsággal vádolták.²⁶

Wechelius András mindenestre erkölcsileg sem marasztalták el, különben a következő évben nem következhetek volna szakmai, gazdasági, sőt rangbéli előrelépések is életében.

A városi jegyzőkönyv 1663. január 26-án kelt bejegyzése szerint a „*Dunán inneni szentséges vallásunkon való Consistorium typusa reá bízott*”, vagyis az egyházkerület által kezelt, irányított nyomda betűkészlete,²⁷ amelyet nem sokkal korábban hoztak a városba.

ÚJ HÁZBAN, NAGYOBB MŰHELYBEN

Az említett jegyzőkönyvi helyen a városi tanács támogatta a nyomdásznak és feleségének azon kérését, hogy egy a városra maradt épület felét megvásárolják. Hivatkozva arra, hogy az új felszereléssel korábbi házukban nem férnek el. Az evangélikus egyházkerülettel folyamatos kapcsolatot tartottak, hiszen már 1659-ben vásároltak, vagy terveztek vásárolni neki 3 mázsa betűt, majd 1668-ban már halála után újabb segítséget kapott a műhely, 150 ft-tal segítette a Consistorium és a város is.²⁸

Az épület korábbi birtokosa „*nyavalyás néhai*” Pauer Tamás fazekas, illetve kályhás-mester és felesége, akik gyermektelenül haltak meg, ezért az a városra tulajdonába került. A kerület rendszeres támogatása láthatóan biztosabb anyagi háttérrel jelentett. Ennek köszönhetően vehetett szemet a házaspár a már említett épületre, ahol ekkor még csak az utca felől nézve a jobb oldalon állt épület. Az evangélikus vezetésű város – támogatásának jól kézzelfogható jeleként – elfogadta a 100 talléros (150 forint) ajánlatot, holott 200 forintot is kaphattak volna érte. Kifejtették, hogy reményeik szerint az új betűk „*leginkább Jóistenségére és az ő Anyaszentegyházának előmozdítására fog alkalmaztatni*”. Indoklásuk mutatja, hogy felekezeti okok, illetve a nyomda helyben tartásának szándéka állt a kedvezmény mögött. A községi magisztrátus a vásárlási szerződésben kikötötte, amennyiben a részletfizetési feltételeket nem teljesítik, a ház visszaszáll a közösségre.²⁹

Wechelius nem sokáig élvezhette megnövekedett mennyiségű munkájának bevételeit, mert 1665-ben már biztosan nem élt. A tanács február 27-én felhívta helyi prédikátorok figyelmét, hogy biztosítsák továbbra is a nyomda működését, és amennyiben az asszony (özvegy) nem tudja egyedül vinni, akkor gondoskodjanak megfelelő személyzetről.³⁰

Egy ideig tehát az özvegy vitte tovább a műhelyt, ám a szakmunkát Wechelius Ferenc, a nyomdász öccse végezhetette, aki már korábban is bátyja alkalmazásában állt. Hogy bizonytalanra vált az üzlet fennmaradása mutatja, hogy a férj nélkül nem jöttek ugyanolyan mértékű megrendelések, így a város érvényesítette a ház eladásakor írt záradékot, visszakérte azt. Ám ekkor is toleránsnak bizonyultak, hiszen az asszony holtáig használhatta azt.³¹ Erős bizonyítékként tekinthetünk további működésével kapcsolatban arra az adatra, hogy 1670-ben vagy 1671-ben újabb betűket gyártattak Frankfurtban, amelyért a tanács fizetett a betűcsinálónak, mivel a megrendelő Sárközy György kőszegi polgár volt és a városnak készítette őket. A tanácsülési jegyzőkönyvet kivonatoló jegyző vagy kancellista könyvnyomtatóként említi Sárközyt. Ha jól nevesítették foglalkozását, akkor újabb helybeli nyomdászt ismerhettünk meg benne. Sajnos sem kőszegi polgárságának, sem más tevékenységének ezen kívül nem találtuk nyomát,³² ugyanakkor országos adatbázisban talán előfordulhat róla adat korábbi vagy későbbi munkássága nyomán.

Maga a nyomda feltételezhetően az 1671-ben, illetve 1673-ban zajlott ellenreformációs templom és iskola foglalkozások kapcsán szűnhetett meg, hiszen mind az evangélikus prédikátorokat, mind a tanítókat és a középiskola rektorát eltanácsolták a városból. Az ő, illetve intézményeik távozásával, egyik fontos létfeltétele szűnt meg a műhelynek.

A KŐSZEGI NYOMDA TERMÉKEI

A nyomda kiadványairól keveset tudunk, feltehetően kalendáriumokat évente jelentettek meg. Konkrét adattal háromról rendelkezünk, az említett 1652. éviért 12 főt kapott a város vezetésétől, említik még az 1660. évit, amelyért néhány köböl gabonával jutalmazták.³³ Ám mindössze egyetlen töredék maradt fenn:

Kalendárium, és prognosztikon az 1659. esztendőre Kőszegen 1658 Wechelius András
Másik ismert munkája egy 1664-ben készült köszöntővers, amelyben Tieftrunck Dániel üdvözölte a Reiser Antal pozsonyi lelkészt:

*Tieftrunck, Daniel: Ad virum. . . M. Antonium Reiserum. . . Güncii 1664 Andreas Wechelius*³⁴

A CSALÁD ÉS A HÁZ UTÓÉLETE

Ha nyomda nem is, de könyvkötő tovább is működött a városban, 1679-ből maradt fenn adat Srayber Sámuelről,³⁵ aki követte elődje szokását 1684-ben kalendáriumokat ajándékozott a szenátoroknak, akik ezt két csöbör borral hálálták meg.³⁶

Az 1667-ben kelt egyezség szerint 1677-ben Füstös Orsika, minden vagyonát a város örökölte, ám bátyja és korábbi szolgálatai jogán, a közben Veszprémbé költözött Wechelius Ferenc is részesült a maradék vagyonból,³⁷ majd az ingatlant eladták Filcz Lőrinc szabónak.³⁸

Az ingatlan története ezen kívül is rendkívül érdekes, hiszen a protestáns nyomda után, XVIII. században évtizedeken át élt itt László János magyar iskolamester (ta-

nító). A század végén a városban elsőként törvényesen letelepedett zsidó család, a Scheyek tulajdonába került. 1859-ben építtette Schey Fülöp a zsinagógát és a hozzá rendelt két melléképületet.³⁹

A város nyomdatörténetének érdekessége, hogy szinte csak evangélikus felekezeti nyomdászok működtek Kőszegen. Ezek közé tartozott a XVII. századi Ludvig-féle titkos nyomda, amely a protestáns munkák hazai kiadási tilalmát játszotta ki németországi helységnevek (Lipcse, Drezda stb.) feltüntetésével. A Reichard-féle nyomdában, (1836–1853) a Brit és Külföldi Bibliatársulat támogatásával nagyobb számban jelentettek meg vallásos kiadványokat, mint a neves sárospatakiiban. A XIX. század második felében működő Feigl, Leitner illetve Rónai nyomdák tulajdonosai is az evangélikus felekezethez tartoztak.⁴⁰

JEGYZETEK

- 1 Az alább jelzett feldolgozások, hol Andreas Wechelnek, hol Andreas Wecheliusnak írják a nyomdász nevét. Mivel a kőszegi tanácsülési jegyzőkönyvekben utóbbi formát használták, így ezt az alakot választottuk.
- 2 Chernel Kálmán (1822–1891) kőszegi jogász, helytörténész
- 3 Chernel Kálmán: Kőszeg sz. kir. város jelene és multja. 1. rész. Jelenkor. Szombathely, 1877. 85. p.
- 4 Sztripszky Hiador (1875–1946) bibliográfus, néprajzkutató és irodalomtörténész. Munkásságáról bővebben: Borsa Gedeon: Sztripszky Hiador = A könyvtáros, 1959. 263-266. p.; Udvari István: Adatok Sztripszky Hiador könyvészeti munkásságáról. Könyv és Könyvtár XX. Debrecen, 1998. 67-97. p.
- 5 Stripsky[Sztripszky] Hiador: Kőszegi könyvnyomtató a 17. századból. = Vasi Szemle 1937. 113-122. p.
- 6 V. Ecsedy Judit: Egy dunántúli református nyomda sorsa. In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1979. Felelős szerkesztő: Kovács Ilona. Bp. 1981. 303-352. p.
- 7 Söptei Imre: A kőszegi zsinagóga telkén álló házak építésének és tulajdonlásának története. In: Kő kövön. Dávid Ferenc 73. születésnapjára. Szerk. Szentesi Edit, Mentényi Klára, Simon Anna. Bp. 2013. 421-422. p.
- 8 V. Ecsedy i. m. 327-328. p.
- 9 Uo. 311-317. p.
- 10 Uo. 318-320. p.
- 11 Uo. 323-324. p.
- 12 Uo. 326. p.
- 13 Uo.
- 14 Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. 3. jav. és bőv. kiad. Szerk. Ladányi Sándor. Bp. 1977. 519-520. p.
- 15 Sztripszky i. m. 116. p.; Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára Kőszegi Fiókleveztár (továbbiakban: MNL VaML KFL), MNL VaML KFL Sághegyi József Medárd iratai. A Kőszegi Katolikus Plébánia anyakönyveinek cédulakatalógusa. (továbbiakban: Sághegyi ir.) 17. sz. „W”
- 16 <http://samorin.sk/hu/somorja-varos-tortenelme/> (utolsó megtekintés: 2018. jan. 18.)
- 17 MNL VaML KFL Kőszeg Város Tanácsának iratai. Tanácsülési jegyzőkönyvek (továbbiakban: Kvt. jkv.). 1677. nov. 29. 389. p.
- 18 MNL VaML KFL, Kvt. jkv. 1671. júl. 3. 203. p.
- 19 MNL VaML KFL, Kvt. jkv. 1651. nov. 7. 199.p.

- 20 MNL VaML KFL, Sághegyiir. 17. sz. W szerint erre 1652-ben került sor.
- 21 MNL VaML KFL, Kőszeg Város Tanácsának iratai. Polgárkönyvek 1. köt. 1657,március 6.
- 22 MNL VaML KFL, Kvt. jkv. 1662. aug. 18. 962-966. p.
- 23 MNL VaML KFL, Kvt. jkv. 1662. szept. 6. 976. p.
- 24 MNL VaML KFL, Kvt. jkv. 1662.okt. 2. 452 f.
- 25 MNL VaML KFL, Kvt. jkv. 1663. jan. 26. 1084. p.
- 26 MNL VaML KFL, Kvt. jkv. 1667. febr. 28. 417-418. p.
- 27 MNL VaML KFL, Kvt. jkv. 1663. jan. 26. 1080. p.
- 28 Sztripszky i. m. 120. p.
- 29 MNL VaML KFL, Kvt. jkv. 1663. febr. 9. 1089-1090. p.
- 30 MNL VaML KFL, Kvt. jkv. 1665. febr. 27. 420. p.
- 31 MNL VaML KFL, Kvt. jkv. 1667. márc. 22. 432. p.
- 32 MNL VaML KFL, Kvt. jkv. 1671. márc. 6. 86-87. p.
- 33 MNL VaML KFL, Kvt. jkv. 1659. dec. 27.
- 34 V. Ecsedy i. m. 337. p.
- 35 MNL VaML KFL, Kvt. jkv. 1679. ápr. 7. 640. p.
- 36 MNL VaML KFL, Kvt. jkv. 1684. febr. 29. 119. p.
- 37 MNL VaML KFL, Kvt. jkv. 1677. nov. 9. 389. p.
- 38 MNL VaML KFL, Kvt. jkv. 1678. febr. 15. 470. p.
- 39 Söptei i. m. 422-430. p.
- 40 Söptei Imre: Kőszeg szabad királyi város könyv-, nyomda- és sajtótörténete 1836 és 1920 között. Kőszeg, 2007. 27 p. (Kőszegi Történelmi Füzetek, 1.)

